

KOVÁCS KRISZTINA

Ketrec vagy édenkert?:
Kosztolányi és a Logodi utca

A Logodi utca az irodalomban:

Bori Imre 1986-os Kosztolányi-monográfiájában a *Hajnali részegség* (1933) elemzése kapcsán a versben kultikus térré nőő Logodi utcáról így ír: „Ebben a világban ez az ébresztőóra a szegényes Logodi utca idejét méri, de ott van egy másik »idő« is, az égi jelenségek »tisztá békéjének« ideje, amelyet akár »örök békének« is nevezhetnénk...”¹ Bori gondolatmenete kicsit később így folytatódik: „S Kosztolányival mondjuk, amikor a Logodi utca doboz- és ketrecvilágát állítjuk párhuzamba a »mennyei kastély« tágasságával és térességével.”² Az éjszakai utca, ami Bori szerint sivár börtönként zárul a lírai szubjektumra, Sőtér István 1985-os, *A rejtőzködő Kosztolányi* című esszéjében idilli édenkertként manifesztálódik: „A szegény kisgyermek panaszai csupa bensőség volt, de új bensőségnek kell megszületnie ahhoz, hogy Kosztolányi új ihletre találjon. Ez a bensőség a család, a Logodi utca világa, és a budai kert; lugassal, fákkal.”³ Az ilyen és ehhez hasonló „kisvilágokat” a nyugatos szerzők emelik mágikus térré, tudhatóan Kosztolányi és Babits is laktak itt.

A Kosztolányi lakásait és a fővároshoz való viszonyát talán a legalapabbban feltáró Zeke Gyula a kérdéssel foglalkozó tanulmányában részletesen szemléli az író dokumentálható bérleményeinek sorát.⁴ Zeke a korabeli sajtóból és a kéziratos anyagokból kinyerhető adatok mellett Kosztolányiné Harnos Ilona sok szempontból vitatható, ám Zeke által e tekintetben nagy forráserejűnek definiált, „felbecsülhetetlen értékűnek” és „kitűnőnek” mondott életrajza (*Kosztolányi Dezső*, 1990 [1938]) tényanyagára támaszkodik.⁵ A budapesti életét a Józsefvárosban kezdő, 1904-től már a Ferenc körúton lakó Kosztolányi mozgásai 1905-től 1916-ig meglehetősen jól követhetők. Ez alatt az idő alatt a címlistán a város-történetileg egymásba érő és szervesülő józsef- és ferencvárosi átmeneti

¹ BORI Imre, *Kosztolányi Dezső*, Újvidék, Forum Kiadó, 1986, 274–275.

² *Uo.*, 275.

³ SÓTÉR István, *A rejtőzködő Kosztolányi* = KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai*, Kosztolányi Dezső Összes Művei *Kritikai Kiadás*, sorozatszerk. DOBOS István, SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, szerk. GYŐREI Zsolt, sajtó alá rend. GYŐREI Zsolt, LOVAS Borbála, A francia kéziratot sajtó alá rend. JÓZAN Ildikó, Pozsony, Kalligram Kiadó, 2014, 677–679, 679.

⁴ ZEKE Gyula, „Budapest! Itt éltém én!”: *Kosztolányi Dezső Pesten és Budán...*, Budapesti Negyed, 2008/3, 7–40,

⁵ *Uo.*, 8.

otthonok mellett egy terézvárosi kitérő és a Budára való átvonulást megelőző, a Harmossal való kapcsolat által indukált újlipótvárosi ingatlan is szerepeltek.⁶ Kosztolányi Buda és Pest között zsilipelése, amelyet a legérzékenyebben talán a *Prassz Kázmér hosszú és csodálatos útja* című 1907-es novellájában írt meg, a Tábor utcai ingatlan vásárlásakor fejeződött be.⁷ Az alkotó urbánus teret tematizáló prózája a leggyakrabban a várost olvasó szépirodalmi diskurzus kedvelt technikáit, a körülzárások és elhatárolódások formáit változatos módon bemutató módszert használja. A *Prassz Kázmér...*, amely még saját, Budát végcélként meghatározó peregrinációja előtt készült, mintha a 19. század közepi és a századfordulás tárcaszerző publicista-flâneurök, Nagy Ignác és Kóbor Tamás történeteinek folytatása, a térelvlasztók szimbolikájának korszerűbb variánsa volna. A történet hőstét, Prasszt, a városrészek közti mozgásában Kóbor *Budapest* című 1901-es regényének a fluid akadályt, a Dunát hídpénz fizetése nélkül át nem szelő kamaszfiú figurájától eltérően nem a pénzhiány, hanem a tétlenség korlátozza. Zaklatott létformája a „bűnös Pesthez” köti, életstílusa nem teszi lehetővé, hogy az idillikus és vágyott Budára visszatérjen.⁸

A híd Kosztolányi prózájában és publicisztikáiban elfoglalt heterotopikus szerepéhez érdemes hozzátenni azt a Kosztolányiné által leírt gyerekkori élményt, amely az író első fővárosi látogatásához kapcsolódik, és amely a zuhanástól való atavisztikus félelmei felelevenítőjévé vált. Eszerint a Lánchídon omnibusszal átkelő, a millenniumi kiállításra érkező família későbbi leghíresebb tagja a csukott, egylovas kocsiból a mélybe pillantva sikoltozni kezdett, és a folyóba való zuhanástól félve ki akart ugrani a mozgó járműből.⁹

A *Hajnali részegség* Logodi utcai ablaka felé mozgást Harmos Ilona könyvének *Házat veszünk* című fejezete tárgyalja részletezően.¹⁰ Eszerint a Budán belakott locusok közül az első az az 1916 nyarán lelt ingatlan, amely a Logodi utca 1.-ben, egy az „Alagút felett”, a „hegyhez ragasztott” „furcsa regényes külsejű kiadó házacska” volt.¹¹ A végül e lakhatásra alkalmatlan, nedves falú bérlemény mellett talált helyről, a Logodi utca és a Tábor utca sarkán lelt négyszobás, kezdetben víz és villany nélküli épületről Kosztolányiné beszámolója mellett Somlyó Zoltán az íróval készített

⁶ *Uo.*, 9–12.

⁷ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Prassz Kázmér hosszú és csodálatos útja* = KOSZTOLÁNYI Dezső *Összes novellái*, szerk. RÉZ Pál, Budapest, Szukits Kiadó, 2001, 85–88.

⁸ KOVÁCS Krisztina, „...gazdag gyűjtőteknője különböző fajták patakjainak...”: *Táj- és térképzetek Hunyady Sándor prózájában*, Budapest, Dotnet Kiadó, 2023, 71.

⁹ KOSZTOLÁNYI Dezsőné, *Kosztolányi Dezső: Életrajzi regény*, Budapest, Aspy Stúdió Kiadó, 2004, 29; Lásd még: ZEKE, i. m., 14–15.

¹⁰ ZEKE, i. m., 13.

¹¹ KOSZTOLÁNYINÉ, i. m., 222; ARANY Zsuzsanna, *Kosztolányi Dezső élete*, Budapest, Osiris Kiadó, 2017, 167.

interjújából és Kosztolányi levelezéséből is értesülhetünk.¹² A Somlyó-féle beszélgetés sokszor citált sorai a Tábor utca 12. számú házat „ódon külsejű”, csukott verandás konstrukcióként írják le. Ez a hely a cikk felütésében megképződő vízió szerint „a magyar irodalom egyik szigete”.¹³ A Hatvany Lajos kezességével megvásárolt új lakást Kosztolányi a kiadójának, Tevan Andornak szóló 1916. május 27-i levelében majd az unokaöccsének, Csáth Gézának címzett 1916. június 16-i misszilisében is „I. Logodi utca 1.” helyrajzi számmal jelöli meg.¹⁴ A Kosztolányival szorosabb barátságot a *Pesti Napló* szerkesztőségében töltött időkből kialakító irodalmi mecénás, Hatvany báró kezességéről szóló pletykák Incze Sándor népszerű bulvárlapja, a *Színházi Élet Intim Pista* rovatát is elérték, a szóbeszéd „mesevariánsai” már nemcsak kezességéről, hanem olykor-olykor a teljes egészében az arisztokrata író által vásárolt ingatlanról is szóltak.¹⁵ A főként a főszerkesztő, Incze Sándor által jegyzett, ám szerzői szignó nélkül napvilágot látó rovatban Intim Pista szóban forgó jelentésének vonatkozó részlete így olvasható: „– A ragyogó tollú poéta a Fehérvári út 32-es ám alatt lakik. Egyszer elpanaszolta a redakcióban, hogy a háziurával differenciái vannak. Barátai erre érintkezésbe léptek egy bankkal és megvétették a házat a Kosztolányi részére. Neki csak annyit kell törleszteni, amennyi házbért fizetne. Így lett Kosztolányiból háziúr. Egy kicsit szomorú azért, hogy ha egy tojás- vagy sajtkereskedő házat vesz, az egy rendes dolog. Míg Magyarország egyik legnagyobb poétája így jut ahhoz, hogy a saját házában lakjon.”¹⁶

Ahogy Széchenyi Ágnes fogalmazza meg Schöpflin Aladár *A város* című 1908-as esszéje kapcsán a *Nyugat* szerzői fővároson belüli mozgásának attitűdjeit summázva: „Más kérdés, de nem lényegtelen, hogy a *Nyugat* első nemzedékének tagjai – miután tehetségüket kifutották, saját egzisztenciájukat biztosították, azzá lettek, akiké az irodalomtörténet panteonjában rögzült a helyük – a *budai vár* tövében kerestek és találtak otthont. [...] Mindannyian megírták Budapestet, a metropoliszt, a közel milliós várost, de a maguk számára a kisvárost felidéző miliót keresték és tartották lelki értelemben is otthonosnak, biztonságosnak.”¹⁷ E tekintetben Kosztolányihoz hasonló utat járt be Babits Mihály is. Babitsnak a *Nyugat* szerkesztőjeként, rovatvezetőjeként, szerzőjeként állandó jövedelme volt, 1928-tól pedig középiskolai tanári nyugdíját is folyósított

¹² SOMLYÓ Zoltán, *Négyszemközt Kosztolányi Dezsővel*, *Literatura*, 1927/9, 307–309; KOSZTOLÁNYINÉ, i. m., 222; ZEKE, i. m., 13–14.

¹³ SOMLYÓ, i. m., 307. Vessd össze: ZEKE, i. m., 14; ARANY, i. m., 365.

¹⁴ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Levelek – Naplók*, egybegyűjt., vál., szerk., jegyzetek RÉZ Pál, Budapest, Osiris Kiadó, 1996, 945, 371, 374; Lásd még: ZEKE, i. m., 13.

¹⁵ ARANY, i. m., 179.

¹⁶ SZ. N., *Maga csak tudja, Intim Pista*, *Színházi Élet*, 1917/35, 13.

¹⁷ SZÉCHENYI Ágnes, *Fiktív és valóságos társadalmi terek a Nyugat kritikusának és írójának életében*

Schöpflin Aladár: A város(1908), *Híd*, 2018/6, 5–21, 19.

ták.¹⁸ Az 1930-as évek elején a könyveinek eladott példányai után a neki járó hányad mellett művei külföldi fordításainak honoráriumát is kézhez kapta. Ráadásul a Baumgarten Alapítvány kurátoraként átvett évi 5 ezer pengő is rendszeres bevétele volt. Mindennek bizonyára része volt abban, írja Babits-monográfiájában Sipos Lajos, hogy 1931 májusában a család Budára, az Attila útra, egy tágas és napfényes, háromszoba-hallos örökklakásba költözött. Az új lakóhely részint a Vérmezőre, részint a Logodi utcára nézett.¹⁹ A halálos kór, a gégedaganat 1937 februárjában vált tudott tényvé a költő számára, az évekig tartó gyógykezelések felemésztették a család megtakarításait. Ezért költözhetek egy 1937-es, az Attila úton belüli lakásváltás után végül 1940 április-májusában egy „sötétebb, barátságatlanabb, de olcsóbb” lakásba, a Logodi utca 31.-be.²⁰ Ezt az ingatlant adta el Babits halála után Török Sophie, és költözött át egy még kisebbbe. Ám ide a hagyaték fontos részét képező könyvtár már nem jött vele, azt az özvegy 1942-ben a Baumgarten Alapítvány Sas utcai épületében helyezte el.²¹ Babits, ahogy Sipos egy helyütt megjegyzi, „visszavonult, magába zárkózott, s amikor a Tabánhoz térben közelebb került, betegsége súlyosbodott.”²² Így azután ő, olvashatjuk a jeles Babits-kutató gondolatait Szabó Zoltán Attila a Tabánról szóló áttekintő kötetében is, ellentétben Kosztolányival, Krúdyval és másokkal, nem volt igazán e városrész lakója. Babits nem bukkant fel a piros kockás asztalok mellett a korszak legendás vendéglőiben. „Észrevétlen maradt, bezárkózott.” Így tett mindkét Attila úti, majd a Logodi utcai otthonában is. „1941. augusztus 4-én a Siesta Postás Szanatóriumban, a mai Országos Onkológiai Intézetben hunyt el. A Vérmező túloldalán...” A környéket domesztikáló habitusa így mindenképpen különbözött attól a Kosztolányiétól, akire, újfent Sipos Lajost idézve, „hihetetlen erővel” hatott a környezete és a kor, amelyben élt.²³

Kosztolányi Logodi utcai bázisán Babits és Krúdy csak egyszer fordultak meg, az ott feleségével együtt többször vendégeskedő Márai Sándor azonban, olvashatjuk Arany Zsuzsanna nagyszabású Kosztolányi életrajzában, „csak kínos együttlétekről tudott beszámolni”.²⁴ A Logodi utcában ugyancsak vendégül látott József Attila egy 1933-ban a Kosztolányi-házban elfogyasztott vacsora után itt szavaltta el vendéglátójával közösen a *Kalevalát*.²⁵

Az Alagút utcai Philadelphia kávéházat és a krisztinavárosi templommal szembeni August cukrászdát alkotói törzshelyként látogató Márai az

¹⁸ SIPOS Lajos, *Babits Mihály*, Szekszárd, Babits Kiadó Kft., 2008, 90–91.

¹⁹ *Uo.*, 91.

²⁰ *Uo.*, 119, 111, 112.

²¹ SZÉNÁSI Zoltán, *A vers terei: Textológiai megközelítésben*, Híd, 2017/6, 29–37, 30.

²² SZABÓ Zoltán Attila, *A Tabán a világ közepe*, Budapest, EREF Szolgáltató Nonprofit Betéti Társaság, 2022, 39.

²³ *Uo.*, 38–39.

²⁴ ARANY, i. m., 370.

²⁵ *Uo.*, 362–363.

egész Tabánról sokat és sokszor írt.²⁶ Az itt egy Mikó utcai négyszobás lakásban 1928 és 1945 között élő író bombatalálatokban megsemmisülő lakhelyének könyvtáráért az ostrom alatt is kemény küzdelmet folytatott, romlásra ítélt tulajdonát azonban élete kockáztatása ellenére sem sikerült megóvnia a pusztulástól.²⁷ A városrész atmoszféráját publicisztikáiban és naplóiban is megörökítő Márai hányatott sorsú, ám ma már teljes változatában olvasható prózájának (*Föld, föld!...*, 1972) ismert soraiban Kosztolányi Logodi utcai dolgozósobáját a lírikusi attitűdöt jelölő mentális térként így mutatja be: „Ezt a szobát természetesen a mennyezetig megrakták könyvekkel, ahogy ezt a nyájas olvasó elvárta egy költő dolgozósobájában – de a költő, aki ebben a szobában élt, a könyveket nem szobadísznek használta, hanem feltehetően mindjárt olvasta is. Azt hiszem, az európai írók között a magyar írók voltak a legszorgalmasabb olvasók.”²⁸

A krisztinavárosi *genius loci*:

De hogyan is nézett ki, milyen események töltötték meg tartalommal azt a környéket és azt az utcát, amelynek a *Hajnali részegség*ben híressé váló ablaka, ahogy Kosztolányi egykori háza sem megtekinthető már. Külső felvételek sem maradtak fenn róla, enteriőrjeiből is csak annyit rekonstruálhatunk, amennyit a házban készült családi fotók láttatni engednek belőle.²⁹ Így a vers sorai, amelyek egy az elbeszélő által megszólított tanú emlékezetmunkájára bízják a költő hálósobájának felidézését, a hiány tapasztalatával töltik meg a már nem létező teret: „s ha emlékezni tudsz a / hálósobámra, azt is tudhatod, / milyen szegényes, elhagyott / ilyenkor innen a Logodi-utca, / ahol lakom.”³⁰ A költeményt elemző Kulcsár-Szabó Ernő erről az emlékezetmunkára hívott tanúróól így ír: „Ez a *Te* már eleve is két olyan szólamnak az odaértett instanciája (egyfelől mint akihez a vendéglétre ráeszmélés történetének *narratív* szövege szól, másfelől mint akivel tapasztalatokat, perspektívákat, más beszédeseményeket, sőt hangoltságokat *oszt meg* a vers beszélője), amelyeken e minőségében a beszéd néma »másika« gyanánt hagyott diszkurzív nyomokat. Másképpen mondva: úgy, mint akire nézve, mint akinek az ottlétével számolva, s ennyiben hozzá igazodva a beszéd egyáltalán megszólal.”³¹ Ahogy a lakás, úgy ez a *Te* sem létezik már, a hely, a fizikai tér újrarajzolódásával, a ház

²⁶ SZABÓ, i. m., 52, 53.

²⁷ *Uo.*, 42–43.

²⁸ MÁRAI Sándor, *Föld, föld!...*: (*A teljes változat*), Budapest, Helikon Kiadó, 2014, 272.

²⁹ ZEKE, i. m., 13.

³⁰ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Hajnali részegség* = KOSZTOLÁNYI Dezső Összes versei, Osiris Klasszikusok, sorozatszerk. DOMOKOS Mátyás, jegyz., utószó. RÉZ Pál, Budapest, Osiris Kiadó, 2005, 496–500, 496.

³¹ KULCSÁR-SZABÓ Ernő, *Boldogan és megtörötten?: A „fenséges” alakzatai a Hajnali részegség esztétikai tapasztalatában* = K. Sz. E., *Költészet és korszakküszöb*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2018, 39–60, 54–55.

mint objektum felszámolódásával ha úgy tetszik, a vers elbeszélőjének dialógusa is elhalkul, az egykori megszólítást és a párbeszédet felváltja a némaság. Ezért bír különös jelentőséggel az, hogy Budapest ostromakor a Kosztolányiéké mellett Babits Logodi és Márai Mikó utcai házát is bombatalálat érte, a károk miatt lebontásra ítélték őket vagy megsemmisültek, végképp a teret megörökítő szerzők scriptori tevékenységére bízva, az emlékezet újraszakralizáló gesztusaira bízva e helyeket. Budapest szovjet hadsereg általi elfoglalása, az Ungváry Krisztián definíciója szerinti „második Sztálingrád”, a második világháború egyik legvéresebb városostroma volt. A harcok a Krisztinavárosban nagyon hevesek voltak, a Várfook és a Vérmező utca sarkán álló ház például a pincékben hadállásokat kialakító, majd fedezékeiket gyorsan elhagyó szovjet katonákat támadó német védők lángszórózása miatt teljesen kiégett, a Logodi utca felőli oldalon a visszaemlékezések szerint pufajkás alakok ugráltak ki az épületekből, majd a szovjeteknek sikerült elfoglalniuk az Attila út sarkán álló iskolát is.³²

Bónus Tibor a regényről írt monumentális monográfiájában az *Édes Anna* (1926) krisztinavárosi jeleneteit az elbeszélői nézőpontok likviditásának argumentálását végrehajtva így bontja ki, gondolatait komplexitásuk okán kiemelésekkel hivatkozom: „Kosztolányi Dezső, a budai polgár, a Krisztina(város) lakója, szereplőként mint (hírlap) író felbukkan tulajdon regényében, [...] a személytelen vagy eltávolított elbeszélésből kibillentve, abból kilépve tulajdon teste és otthona egyedi beszédhelyzetéhez, körülményeihez, tapasztalati helyéhez rögzítené, miáltal önnön életútjának emlékezetét [...] előfeltételévé teszi a szöveg olvasásának, miközben ennek az életútnak a hozzáférhetősége [...] kérdőre vonódik ezzel.”³³ A külső nézőpont, folytatja érvelését Bónus, Anna látásmódját imitálja, és azt is előfeltételezi, hogy Kosztolányi a saját házából tanúja lehetett a cselemlány felidézett életeseményeinek. A monográfus mindennek bizonyítására az *Édes Anna Legenda* című (X.) fejezetének sorait idézi: „Ácsorgott a kapuk előtt, majd a Lógodi-utcán ténferengve cél és terv nélkül kiért egy térre, ahol egy templom volt meg egy nagy kórház, és olyan lárma, mint mikor ősz végén az égből varjak kárognak.” *A rémület* című (XVI-II.) fejezetben, a gyilkosság előtti percekben Anna Kosztolányiék kutyája, Hattyú, az általa belső monológjában meg is nevezett, eszerint nevéről is ismert házőrző vonítását hallja. Bár a monográfus az erről értekező 73. lábjegyzetben a regény első kiadásából citált részletben éppen Hattyú kutya nevét hagyja ki ebből az egységből, gondolatmenete így is vitathatatlan, ám a könyvében így hivatkozott sorokat most emendálva közlöm:

³² UNGVÁRY Krisztián, *Második Sztálingrád*, Budapesti Negyed (Budapest ostroma), szerk. UNGVÁRY Krisztián, 2000/3–4, 221–255, 226.

³³ BÓNUS Tibor, *A másik titok: Kosztolányi Dezső: Édes Anna*, Budapest, Kortárs Kiadó, 2017, 49.

„A szomszédban egy kutya vonított a teleholdra, ott nem messze tőlük, a Tábor utcában a Hattyú, az a nagy, fehér kutya, amelyiket ismert.”³⁴

Anna Vizedékhez érkezésének és házvezetői képességei tökéletességének együttes híre ugyancsak a X. egységben, a 19. századi tárcaregények városképeit idéző, a kószáló-flâneurök nagyvárost részről részre bekebelező domesztikáló technikáit vagy a nem sokkal később születő filmművészet pásztázó-áttekintő kameraszemeinek mozgását imitáló módon terjed el a kerületben: „A hír meglepő gyorsasággal száguldott. Előbb csak a legközelebbi Krisztinát hódította meg, az Attila utcát, a Krisztina teret, a Krisztina körút és az Attila körút egyes pontjait, majd a Pauler utcát, Mikó utcát, Logodi utcát és Tábor utcát is. De egy hétbe se telt, fölszárnyalt a Várba, az Úri utcába, ahol Tatárék laktak, a Bástya-sétányra, a Ferdinánd térre, a Bécsikapu térre, s befészkelve magát nők, férfiak agyvelejébe, nőtt-növekedett.”³⁵ A regény bírósági tárgyalásról szóló fejezete, írja Mohai V. Lajos, a krisztinavárosi polgárságról is lesújtó véleményt mond akkor, amikor a cselédlány sorsa iránti közönyüket ábrázolja. Kosztolányi, amikor az utolsó, a saját megítélését firtató párbeszédben megidézi az Annához hasonlóan őt is dehonesztáló „legendákat”, „politikai véleményt is formál a krisztinavárosi polgárság leendő képviselőjéről”. Kritikus és ironikus rajza ez az ellenforradalmi korszak és a bethleni konszolidáció szemléletének, a pillanatnyi előnyökért sutba dobott, így el is illanó morális és politikai meggyőződéseknek, zárja okfejtését Mohai.³⁶

A Krisztinaváros, amelynek élő organizmusként működését ez a rövid részlet olyan plasztikusan fejt fel, nem spontán fejlődés eredményeként keletkezett. Ahogy L. Gál Éva a városrész topográfiájáról szóló történeti áttekintésében olvashatjuk, organizálása kormányzati aktusnak köszönhető, ilyen módon alapított külváros volt. A 18. században, amikor a romjaiból újjáéledt és fejlődésnek indult Buda régi és új lakosai a Vár, a Víziváros, a Tabán, az Országút és Újlak benépesítése után az addig lakatlan „székesfehérvári völgyben” is építkezni kezdtek volna, ennek útját állta, hogy az osztrák katonai hatóság ezt a területet katonai, várvédelmi területnek nyilvánította, és építési tilalmat mondott ki rá. A tilalom feloldását a város akkor eszközölte ki, amikor gazdasági tényezőktől, közelebbről a munkaerő szükséglettől sarkallva, az 1760-as évek végén új külváros alapítását határozta el.

³⁴ Uo., 43; L. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Édes Anna*, Budapest, Génius, é. n., 107, 214. Vesd össze: KOSZTOLÁNYI Dezső, *Édes Anna*, Kosztolányi Dezső Összes Művei *Kritikai Kiadás*, sorozatszerk. DOBOS István, SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, szerk. és jegyz. VERES András, a forrásokot sajtó alá rend. PARÁDI Andrea, JÓZAN Ildikó, VERES András, SÁRKÖZI ÉVA, LIPA Tímea, Pozsony, Kalligram Kiadó, 2010, 497.

³⁵ KOSZTOLÁNYI, *Édes Anna*, i. m., 112–113.

³⁶ MOHAI V. Lajos, *A vidék mélységes mítosza*, Szombathely, Savaria University Press, 2016, 86.

Ennek a legfiatalabb külvárosnak kezdettől jellegzetessége volt, hogy bár eredetileg a lakosság alsó rétegeihez tartozó kapások letelepítésére alapították, a vagyonos budai polgárok és főtisztviselők közül számosan szereztek itt ingatlant, mégpedig nem kizárólag vagyongyarapítás céljából, hanem személyes használatra is. Így már a 18. század végén jó néhány kertes, villaszerű úrilak épült ebben a külvárosban. A Krisztinaváros néhány évtized alatt Buda *üdülőnegyedévé* fejlődött, amiben a kedvező természeti adottságokon kívül természetesen nagy szerepe volt a Várhoz való közelségének is.³⁷ A városrész majdani utcahálózatát nagymértékben meghatározták a területén jóval korábban kialakult, a terepviszonyokhoz alkalmazkodó országutak, dűlőutak és ösvények. Az egykorú térképekről rekonstruálhatóan, a 18. században már az egyik, a későbbi külváros területét átszelő fontos út a Vár Fehérvári kapujától kiinduló kocsíút volt, amely a későbbi Tábor utcánál két ágra vált. Az északi a Tábor utca és Mikó utca vonalán érte el a lejtő alját, majd innen a svábhegyi vízvezeték mentén a Vérmezőt átszelve, a kissvábhegyi és az orbánhegyi szőlőkbe vitt.³⁸ A 18. században a Várhegy alatt, az Attila út, Babits későbbi lakóhelye vonalában is húzódott egy kocsíút, az Attila út, a Vérmező és a Várfok utca által körülzárt háromszögben lévő erődítési telkek városi fennhatóság alá kerülésével pedig más irányt vett a Krisztinaváros fejlődése is. Új háztulajdonosaik és lakóik között ettől kezdve fokozatosan nőtt az állami és városi tisztviselők aránya, s megjelentek az első arisztokraták: a Brunszvik, Sztáray, Majláth, Niczky grófok, Ráday báró és a később gróffá emelt Sándor báró is. Rajtuk kívül a várerődítési területen gazdag kézműves mesterek és ingatlanbirtokos polgárok szereztek házhelyet.³⁹ Az Attila út 81–85. számú házak helyén épült Brunszvik Antal gróf emeletes, nagyméretű bérháza, a földszinten 17, az emeleten 15 szobával, összesen 9 konyhával, számos kamrával, pincével, istállóval. A palota közismert nevezetessége az 1828-ban Brunszvik Teréz által alapított és itt berendezett első magyarországi kiseddóvó volt, amely szegény dolgozó anyák gyermekeinek felügyeletét és munkára oktatását tűzte ki célul. A hely vonzerejét az is növelte, hogy Sándor Antal gróf innen nem messze fekvő 17 szobás nyaralójához kétholdas angolkert is tartozott, a Sándor-kert a városrész legszebb kertjeinek egyike volt.⁴⁰

1818-ban Buda városa megszerezte a mindaddig katonai jurisdictio alá tartozó várerődítési övezet egész területét, majd hozzákezdett a Várhegy lejtőjének meredekebb részén fekvő, addig ki nem osztott telkek értékesítéséhez, 1819 és 1855 között a Logodi utca páratlan oldalán 14

³⁷ L. GÁL Éva, *A Krisztinaváros topográfiája (1770–1882)*, Tanulmányok Budapest múltjából, 1972/19, 179–219, 180.

³⁸ *Uo.*, 183.

³⁹ *Uo.*, 184, 195.

⁴⁰ *Uo.*, 196.

új glacis-telek talált gazdára, de 1855-ig ebből csak hat épült be. A nagyobbrészt erősen lejtős telkek hátsó határvonalát a Logodi (akkor még Garten-Gasse: Kert) utca alkotta: a kedvezőtlen terepviszonyok határt szabtak a további terjeszkedésnek.⁴¹ A Logodi utca elnevezése a Logodnak nevezett krisztinavárosi völgyéből származik. A logodi (fehérvári) kapun sietett ötven fegyveres lovasával Bécsbe a mohácsi csatavesztés hírére vevő Mária királyné is. A Logoth (tóthfalui) kapu, a középkori Logoth és a mellette lévő Tóthfalu településekről kapta a nevét, amelyek helyén, az Országúttól nyugatra, a 19. század közepi városszerkezetben a Rókus utca létesült. „Logoth” és „Tothfalu” egy a budavárosi plébánosok közti határper 1390-es bírósági ítéletében említődnek először a vár körül fekvő szuburbiumként.⁴²

A Logodi utca környékének építészete:

A Krisztinaváros arculatának markáns jelleget adtak azok a franciaudvaros bérházak, amelyek nyugat-európai (Párizs, Berlin, Bécs) mintára a kiegyezés utáni városrendezési tervek impozáns eredményei voltak. A franciaudvar, ez a különlegesen szép, változatos építészeti stílusokban megtestesülő háztípus a reneszánsz és barokk kori kastélyok cour d'honneurös megoldásából ered. A cour d'honneur felé megnyíló, kocsifeljáróval ellátott U alakú díszudvar volt, ez a modell alakul át a franciaudvarrá, a bérházak homlokzatának egy részét, közepét az utcavonaltól visszahúzó U alakú beépítésé. A franciaudvar lényege az így keletkezett, behúzott tér, beépítés volt, amely olykor, a köztereket használó járókelőnek azonnal nem látható módon nem is a földszinten, hanem valamelyik, emeleten kezdődött. Ez utóbbi egyik lenyűgöző fővárosi példája a Deák Ferenc utca 17. számú, a Révész Sámuel és Kollár József által 1911–12-ben tervezett, a harmadik szintjétől franciaudvaros szecessziós üzlet- és lakóház.⁴³

Ez az impozáns megoldásokat felvonultató háztípus az Attila út és a Logodi utca tereiből is különleges látnivalóként emelkedett ki. A Vár aljában, a két utca között fekvő, Attila út 107. számú telekre előzetesen Suppinger Ferenc majd a tervek végső verzióját tekintve Sipos József álmodtak késő szecessziós franciaudvaros házat. Az épületben a Logodi utca felé változó szobaszámokkal (két vagy három szoba) szintenként két lakás néz, legfelül a korban szokásos műteremlakás helyezkedett el. Az

⁴¹ *Uo.*, 205, 206, 210.

⁴² RUPP Jakab, *Buda-Pest és környékének helyrajzi története. Két térképpel*, Kiadta a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Eggenberger Ferdinánd Magyar Akadémiai Könyvtáránál, Pest, 1868, 195–196; MEDNYÁNSZKY Miklós, *Logodi utca–Logod: Falu a vár alatt*, 1–11, 3. *Mednyánszky Miklós kulturális örökségvédelmi szakértő*, <http://www.mednyanszky.hu>, (Utolsó letöltés ideje: 2024. szeptember 29.)

⁴³ MÁRTONFFY Melinda, *Franciaudvaros bérházak Budapesten*, Budapest, ArtemBooks Kft., 2020, 22,136–139.

Attila út irányába helyezték a nagypolgári miliőt megteremtő három- vagy négyszoba-hallos, cselédszobával ellátott lakásokat, szintenként kettőt. A két épületrészt egyik oldalon a közlekedők (fő- és melléklépcsőház), szemben a belső udvar felé egy apró, kétszobás lakás köti össze egymással. A két utcai homlokzat a nagy terepszintkülönbség miatt kiképzésében és beépítettségében is eltér, a Logodi utca fölé csak három, míg az Attila út fölé öt emelet magasodik, legfelül mindkét emeleten műteremlakással. A díszes, előudvart körbefogó homlokzatot ívesen kiugró sarokrízalitok és a szintenként változó kisebb-nagyobb erkélyek teszik változatossá.⁴⁴ A Logodi utca 6. szám alatt a Szentgyörgyi Károly által megálmodott, 1924-ben épült ingatlan szecessziós elemekkel kevert modern, mediterrán hatást keltő franciaudvaros konstrukció. Az I. kerületben a Batthyány utca és a Vérmező út sarkán szecessziós, a Krisztina körút 73-ban késő szecessziós, a Halász utca, Bem rakpart, Fő utca közben neoreneszánsz, a Móra Ferenc utca, Úri utca, Tóth Árpád sétány háromszögben klasszicista cour d'honneurös épületek emelkedtek.⁴⁵

A ház a belső tér intimitásértékeivel foglalkozó fenomenológiai megközelítésben kitüntetett lény, olvasható Gaston Bachelard térpoétikát alapozó munkájában. A ház a világ nekünk kiutalt szeglete, elsődleges világmindenségünk.⁴⁶ Kosztolányi az életművében is mágikus térré tett I. kerületi otthona karnyújtásnyira volt a nagyszabású cour d'honneuröktől, a történelmi aurával bevont Várnegyedtől. Az *Édes Anna* zárlatában azonban a verandára kilépő munkazubbonyos, kócos hajú író a kerítésen túl épp róla beszélők felé tekintve mintha a kisváros kulisszái és távlatai között mozogva érzékelné az elé táruló látványt és a porta határvonalán túl állókat.⁴⁷ Kosztolányi imaginárius Logodi utcája, a Széchenyi Ágnes konklúziója szerinti „biztonságos” és „otthonos” kisvárosi miliő újrateemtése.⁴⁸ Az a mentális tér, amelyet Szegedy-Maszák Mihály a nyugatos alkotók vidéki származása és szociokulturális meghatározottságai által indukált inspiráló mágikus helyként nevezett meg.⁴⁹ Ez a hang egy generáció térképzeteinek jelölője lesz, a metropolisz dimenziói közt is a vidék távlatával számoló, a „kisvilágok” helyeiben gondolkodó lokális gondolkodás összetéveszthetetlen elbeszélői módja.⁵⁰ Ebben a felfogásban a Logodi utca sivár és szegényes ketrec és idilli édenkert egyszere.

⁴⁴ *Uo.*, 116–119, 383.

⁴⁵ *Uo.*, 381.

⁴⁶ Gaston BACHELARD, *A tér poétikája*, ford. BEREZKI Péter, Budapest, Kijárat, 2011 (Figurák, 6), 26, 27.

⁴⁷ KOSZTOLÁNYI, *Édes Anna*, i. m., 262.

⁴⁸ SZÉCHENYI, i. m., 19.

⁴⁹ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Konzervativizmus, modernség és népi mozgalom a magyar irodalomban* = Sz.-M. M., „Minta a szőnyegen”: *A műértelmezés esélyei*, Budapest, Balassi, 1995, 151–161, 153.

⁵⁰ KOVÁCS, i. m., 176.